

L'ensenyament públic als municipis del Vallès Oriental entre els segles XVI i XVIII

Xevi Camprubí (Universitat Autònoma de Barcelona)

7

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

Resum: Durant l'època moderna les ciutats i viles de Catalunya comptaven amb un sistema educatiu públic que tenia com a objectiu que els nens aprenguessin a llegir, escriure i comptar. Eren unes capacitats considerades bàsiques per al desenvolupament de moltes activitats econòmiques, que també facilitaven la comprensió de les ordres i instruccions donades per les autoritats, és a dir que contribuïen a la governabilitat. Tal com es veu en el cas estudiat aquí del Vallès Oriental, els consells locals s'ocupaven de la gestió de les escoles municipals i de contractar els anomenats *mestres de minyons*, pagant-los amb diners procedents dels fons públics. A partir de 1714, els forts tributs imposats als municipis pel nou règim borbònic van dificultar la contractació de mestres, cosa que, afegida al fort increment demogràfic que el país va experimentar en la segona meitat del segle XVIII, va comportar que l'ensenyament públic entrés en una fase de declivi.

Paraules clau: ensenyament públic, alfabetització, Vallès Oriental, època Moderna.

Abstract: In the early Modern period, Catalan towns and cities had a public education system, which had the aim to ensure that male children learn to read, write and count. Those were considered basic skills for the development of several economic activities, and also facilitated the comprehension of the instructions and orders given by the authorities; that is to say, they contributed to the governability. As shown in the case studied here in the Vallès Oriental region, the local councils were in charge of the administration of public schools and of hiring teachers, paying them with money coming from the municipal fiscal revenues. From 1714 onwards, the high taxes imposed by the Bourbon regime made the hiring of teachers more difficult, which, in addition to the population growth that took place in the second half of the eighteenth century, led to the decline of the public education.

Key words: public education, literacy, Vallès Oriental, early Modern period.

Data de recepció: 1 novembre 2020; versió definitiva: 13 novembre 2020.

1. Introducció¹

8

El jurat en cap de Caldes de Montbui informava el Consell municipal, l'agost de 1631, que els consellers de Barcelona l'havien avisat per carta que al Roselló s'havia declarat un brot de pesta. Per impedir l'entrada de malalts, el Consell de Caldes va ordenar tancar tots els portals de la vila, amb l'excepció del d'en Bellit, i que no pogués passar cap persona sense la preceptiva butlleta. «En dit portal d'en Bellit sien posades dos persones de confiança y que sàpien ben llegir les pòlisses que aportaran los qui volran entrar en la present vila», va manar el Consell. Les pòlisses o butlletes de sanitat, impreses o manuscrites, eren expedides per les autoritats dels llocs d'on procedien els viatgers i servien per certificar que la vila o ciutat d'origen estava lliure de contagi. Aquest exemple serveix per constatar com la capacitat de llegir era necessària per a les persones que exercien oficis públics, com, en aquest cas, els guardes dels portals.²

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

Un exemple semblant es troba en una carta impresa que els diputats de la Generalitat, seguint ordres del virrei, el duc de San Germán, van enviar l'any 1675 a tots els municipis de Catalunya per aixecar lleves per fer front a la invasió de l'exèrcit francès a l'Empordà. El Consell de Sant Pere de Vilamajor, després de llegir la carta, va acordar escriure a Josep d'Amigant, diputat militar, per comunicar-li que la vila estava del tot impossibilitada per aportar el nombre d'homes que se li demanaven. Aquest cas mostra que els responsables de l'administració municipal, a més de saber llegir, també havien de ser capaços d'escriure.³

Una situació similar es va viure a la Garriga el 1687. L'agost d'aquell any els jurats van rebre una carta de Miquel de Cortiada, regent de la Reial Cancelleria de Catalunya, acompanyada d'un imprès que contenia unes instruccions per combatre la plaga de la llagosta. Seguint les ordres del canceller, els jurats van fer una crida pública, reunint els habitants de la vila al carrer major, per tal de comunicar-los l'obligació de col·laborar en l'eliminació de la plaga. Un cop llegida la crida, les instruccions foren plantades, com era

¹ Aquest article és el resultat d'un projecte de recerca que el 2018 fou mereixedor de la Borsa d'Estudi 20è Memorial Joan Camps. El projecte s'emmarca en un treball d'investigació molt més ampli, iniciat l'any 2014, que té per objectiu estudiar el sistema d'ensenyament públic en el conjunt de la Catalunya moderna. El meu agraïment, en primer lloc, a l'Associació Cultural de Granollers per la concessió d'aquest ajut, i a Jaume Dantí, catedràtic d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, pel seu assessorament. Voldria agrair també l'ajut prestat per Rosa Sánchez, de l'Arxiu Municipal de Granollers; Xavier Pérez, de l'Arxiu Comarcal del Vallès Oriental; Esther Sánchez, de l'Arxiu Municipal de Caldes de Montbui, i Almudena Gutiérrez, de l'Arxiu Municipal de la Garriga.

² Arxiu Municipal de Caldes de Montbui (AMCM), Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1624-1639, s. f., 20 d'agost de 1631.

³ Arxiu Municipal de Sant Pere de Vilamajor (AMSPV), Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, Llibre del Consell municipal, 1653-1849, s. f., 13 i 15 d'agost de 1675.

habitual, en un lloc públic on fossin ben visibles —probablement a la porta de l'església—, de manera que tothom les pogués llegir.⁴

Tots aquests exemples serveixen per mostrar la importància que la capacitat de llegir i d'escriure tenia en aquella època, entre altres coses per assegurar la governabilitat. Tant als jurats com a les persones que exercien oficis públics se'ls requeria una mínima educació, per tal que fossin capaços d'exercir les seves funcions correctament. És important tenir en compte que els oficis públics eren proveïts a través del procediment de la insaculació. Es tractava d'un sistema que assegurava la participació en la funció pública a individus pertanyents a tots els estrats socials, fins i tot als menestrals i als pagesos. Un dels principals requisits per ser insaculat era, precisament, saber llegir i escriure. La formació bàsica, per tant, permetia als individus accedir a uns oficis que atorgaven prestigi social i que, a més, proporcionaven una bona remuneració. Per als menestrals i els pagesos, a més, saber llegir i escriure era necessari de cara al bon funcionament dels seus negocis.

El fet que la societat moderna estigués familiaritzada amb la lletra s'explica per la presència arreu del territori de mestres de minyons que ensenyaven en escoles públiques. Per petits que fossin, els pobles acostumaven a tenir un estudi municipal, finançat íntegrament o en part amb diners provinents dels béns del comú. Els mestres s'ocupaven d'ensenyar a llegir, escriure i comptar als minyons, principalment als de les famílies amb menys recursos, ja que, normalment, les que s'ho podien permetre —fins i tot menestrals amb negoci propi— disposaven d'un mestre particular per educar els fills.

L'objectiu d'aquest article és, prenent el cas de Granollers i de diversos pobles de la comarca del Vallès Oriental, mostrar que a la Catalunya moderna existia un sistema educatiu públic gestionat pels municipis que garantia un elevat nivell d'escolarització dels nens. Així, aquest treball aborda, en diferents apartats, la forma com s'organitzaven les escoles municipals, com es finançaven i quin era el model educatiu que s'utilitzava. Posteriorment, s'analiza la figura del mestre de minyons: qui eren, d'on provenien i quina era la seva formació, prenent com a referent els mestres que van exercir l'ofici en diversos pobles del Vallès Oriental. Finalment, l'article mostra les conseqüències que la implantació del règim borbònic va suposar per al funcionament de l'escola pública.

⁴ Arxiu Municipal de la Garriga (AMLG), Ajuntament de la Garriga, Llibre medià del comú, 1684-1710, f. 26v, 4 d'agost de 1687.

2. L'escola com a servei públic

A l'època moderna, els consells municipals s'ocupaven de proporcionar, gestionar i pagar determinats serveis —com l'atenció de metges i cirurgians—, en benefici de la població en general, però sobretot amb l'objectiu d'assistir o ajudar les persones més desfavorides. Entre aquests serveis hi havia també l'escola municipal. L'any 1590 el jurat en cap de Caldes de Montbui va fer veure al Consell de la vila la necessitat que hi havia de contractar un mestre de minyons, pel bé de la «república»; és a dir, en benefici de l'interès comú.

«Vista la gran perdició y ruina dels minyons de dita universitat, per no tenir mestre de scoles que ls encamini axí en lletres com en virtuts, dit honorable concell sia servit donar orde en què y haja mestre per dits minyons, com sia gran utilitat de la república haver y mestre de scoles en les viles y universitats.»⁵

El Consell de Granollers, per la seva banda, va acordar, l'any 1653, encarregar al sacerdot Jaume Maspons —que aleshores exercia de mestre de minyons a l'estudi de la vila— que s'ocupés també d'ensenyar gramàtica als nens més grans. L'aprovació va arribar arran d'una proposta feta pel conseller en cap. «Per quant convé tenir mestre de gramàtica, perquè los estudiants y minyons de la present vila no vagen parden-se», argumentava.⁶

La importància que els consells municipals donaven a l'educació pública s'observa també a Sant Pere de Vilamajor. L'any 1660 el conseller en cap d'aquesta vila va proposar la contractació d'un mestre de minyons, oferint-li un salari de 40 lliures anuals. L'argument del conseller era que això afavoria «la bona educació y ensenyansa dels fills del present terme y forasters que vullan enviar sos fills, y per encaminar-los per lo camí de la virtut y llettras».⁷

La presència de mestres per ensenyar als minyons es detecta en nombrosos pobles del Vallès Oriental ja des del segle XV. En el *Registra Ordinatum* del bisbat de Barcelona —que conté el nom i la població d'origen dels tonsurats que s'iniciaven en la carrera eclesiàstica—, hi figuren individus procedents d'almenys una trentena de viles i parròquies de la comarca, tant grans com petites. Segons que ha assenyalat Josep Hernando, els tonsurats per força havien d'haver après de lletra en el seu poble natal, ja que l'educació bàsica era un requisit indispensable per accedir a la carrera eclesiàstica. «L'accés a la tonsura escampà arreu de Catalunya l'aprenentatge de lletra i no hi hagué

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

⁵ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1586-1596, f. 55, 2 d'octubre de 1590.

⁶ Arxiu Municipal de Granollers (AMGr), Ajuntament de Granollers, Deliberacions del Consell, 1652-1655, f. 105, 16 d'abril de 1653.

⁷ AMSPV, Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, Llibre del Consell municipal, 1653-1849, s. f., 15 de febrer de 1660.

discriminació per raó de riquesa o de condició social: hom podia ser d'origen noble, fill d'artesà, de mercader, vingut del món rural o de pagès, fill d'esclau o exesclau, fill de convers i, fins i tot, fill il·legítim», assenyala Hernando. Pel que fa al Vallès Oriental, en el *Registra Ordinatorum* hi figuren tonsurats procedents de Caldes de Montbui, Canovelles, Cànoves, Cardedeu, Corró d'Avall, Granollers, Gualba, l'Ametlla, la Garriga, Llerona, Llinars, Lliçà de Vall, Marata, Martorelles, Mollet, Montmeló, Montornès, Parets, Samalús, Sant Cebrià de Cabanyes, Sant Celoni, Sant Esteve de Palautàries, Palautordera, Ripollet, Sant Fost de Campsentelles, Sant Pere de Vallcàrquera, Sant Pere de Reixac, Sant Pere de Vilamajor i Santa Eulàlia de Ronçana.⁸

La proliferació de mestres pagats amb béns públics que es detecta, sobretot, a partir del segle XVI s'explica, molt probablement, per la recuperació econòmica que havia viscut el país des de les primeres dècades de l'època moderna. Com ha apuntat Albert Garcia Espuche, en el període de 1550 a 1640 moltes de les poblacions importants properes a Barcelona —entre les quals podríem trobar Granollers, Terrassa o Sabadell— van experimentar un creixement econòmic notable, gràcies sobretot al desenvolupament del mercat interior. A la comarca del Vallès Oriental, com ha assenyalat Jaume Dantí, hi hagué un creixement econòmic important al llarg de tot el segle XVI, que es va allargar fins a la dècada de 1630.⁹

És probable, això no obstant, que l'increment de la presència d'escoles als pobles de tot Catalunya tingués a veure també amb la influència exercida per l'humanisme arreu d'Europa des de final del segle XV. Segons Buenaventura Delgado, la finalitat de l'educació a l'època moderna es va entendre, sobretot, com un procés d'humanització. A parer d'aquest historiador, la utilització de les obres d'Erasme i del recuperat Ciceró —llibres que foren d'ús corrent a les escoles catalanes— mostra que existia un model d'educació que es basava en la idea que les lletres eren pròpies de l'home lliure i que servien per humanitzar-lo. Aquest era, a parer de Delgado, el sentit que l'humanisme renaixentista volia donar a l'ensenyament dels minyons.¹⁰

Una mostra de la importància que els municipis donaven a l'educació es troba en les paraules —fortament impregnades d'un sentit humanista— que Joan Cortell i Seguí, jurat en cap de Mataró, va adreçar als membres del Consell d'aquesta vila l'any 1556 per tal de convèncer-los de la necessitat de contractar un mestre per ensenyar als minyons: «Honorable senyors, vist

⁸ J. HERNANDO (2013), p. 107-108 i 111.

⁹ A. GARCIA ESPUCHE (1998), p. 23; J. DANTÍ (1988), p. 154. Pel que fa al desenvolupament econòmic del Vallès Oriental, vegeu també: J. Dantí (1981) i J. Dantí (1986).

¹⁰ B. DELGADO (2002), p. 104.

lo gran bé redunda de la sciència he lo gran mal redunda de la innorància, me apparexia si vosaltres sereu contents se fes pertit ha algun mestre per encaminar en lletres als fills de la universitat.»¹¹

12

A més de ser públiques i obertes a tothom sense distinció, en moltes ocasions les escoles municipals també eren gratuïtes. A vegades ho eren per a tothom i a vegades només per als fills de les famílies més pobres. La gratuïtat, val a dir, depenia també del context polític i econòmic del moment, principalment de l'estat en què es trobaven les arquies públiques dels municipis. A Caldes de Montbui, per exemple, l'any 1592 el Consell va contractar un mestre amb la condició que havia d'ensenyar als nens de forma gratuïta. «Que sie conduit ab dit pacte que hage de amostrar y llegir de franch a tots los habitants en la present vila y terme», va determinar el consell.¹²

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

Els jurats de Castellterçol, per la seva part, van signar una concòrdia amb el paborde de l'església parroquial l'any 1636, amb l'objectiu de destinar una part dels ingressos procedents de les causes pies i dels aniversaris al manteniment de l'estudi. D'aquesta forma, el mestre rebria un salari anual d'unes 52 lliures, amb la condició, però, que havia d'ensenyar als minyons de la vila de forma gratuïta. «Que lo mestre hage de passar los fills de la present vila y terme de franch», van acordar els jurats i el paborde.¹³

El Consell de Granollers, d'altra banda, va aprovar, l'any 1642, la contractació d'un mestre que es deia Pere Gurri per ensenyar gramàtica a l'estudi municipal, oferint-li un salari de 60 lliures anuals. Una de les condicions era que l'ensenyament havia de ser gratuït per als nens del poble. Als estudiants de fora, en canvi, el mestre els podia cobrar el que pogués. «Que los fills de la present vila no paguen y dels estudiants forasters que ne exhigesca lo que porà», va establir el consell.¹⁴

Una cosa semblant succeïa a Sant Pere de Vilamajor. L'any 1660 el Consell va oferir 40 lliures de salari al sacerdot Josep Ospital, amb la condició que «haia de ensenyar a qualsevols minyons sens pèndrer res de mesadas, sinó és que voluntàriament dits singulars li vullan donar alguna ajuda de costa». Cinc anys després, però, l'estat dels comptes del comú va obligar a rebaixar el salari del mestre fins a 25 lliures, de manera que la gratuïtat va ser restringida als nens més pobres. «Que los singulars del terme que faran anar

¹¹ Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Notarials, Mataró, 1556-1558, C-3, s. f., 29 de juny de 1556.

¹² AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1586-1596, f. 102, 1 de novembre de 1592.

¹³ Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV), Visites pastorals, 1592-1636, 1218/2, f. 64, 20 de gener de 1636.

¹⁴ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del Consell, 1640-1643, f. 68, 20 de gener de 1642.

minyons a la escola li paguen [al mestre] las mesadas. Y als pobres miserables ensenye dit mestre per amor de Déu.»¹⁵

3. El finançament de l'educació

A la Catalunya moderna les escoles municipals es finançaven amb els diners que el mestre rebia cada mes dels pares dels estudiants, una pràctica que en la terminologia de l'època es coneixia com a *mesades*. Paral·lelament, els consells locals es feien càrrec de pagar un salari anual als mestres, una mena de subvenció que permetia reduir el cost de les mesades i que, en ocasions, en funció de la quantitat assignada, garantia que l'educació dels nens fos completament gratuïta. Això, sens dubte, afavoria l'accés a l'escola dels fills de les famílies amb menys recursos.

Els diners que servien per pagar els mestres solien provenir dels ingressos que els municipis obtenien amb els impostos sobre determinats productes. L'any 1612, per exemple, el Consell de Caldes de Montbui va donar instruccions a Joan Galí, arrendador del dret de la carn, perquè pagués 20 lliures al mestre de l'estudi amb diners procedents de l'impost de la carnisseria. Una cosa semblant va succeir el 1660, quan el jurat en cap de Caldes va demanar al Consell de quina forma calia pagar els 46 rals que es devien al mestre de l'estudi. El Consell va determinar que el deute es pagués amb diners de l'arrendament del dret del peix, «attès que lo mestre té consignat lo diner a cobrar de Joseph Costa, arrendador de la pesca».¹⁶

A Granollers, d'una forma semblant, se solia pagar els mestres de l'estudi amb els diners obtinguts a través de l'impost del forn de coure el pa. El 1642, per exemple, el Consell va acordar que l'arrendador del forn s'ocupés de pagar 60 lliures anuals a Pere Gurri, mestre de gramàtica, tal com es feia amb el mestre que ensenyava als minyons més petits. «Y dit salari se li sia consignat sobre los arrendaments del forn de puya. Y que-s veja que lo arrendador de dit forn quel pague cada mes, axí com paga també lo mestre dels minyons.» L'any 1660, de nou, el conseller en cap de Granollers va proposar la contractació d'un nou mestre, a canvi d'un salari de 60 lliures anuals, «pagadores per lo arrendatari del forn de puya, cada mes, conforme se acostuma».¹⁷

¹⁵ AMSPV, Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, Llibre del Consell municipal, 1653-1849, s. f., 1 de novembre de 1660; ibídem, s. f., 6 de desembre de 1665.

¹⁶ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1606-1624, s. f., 29 d'abril de 1612; ibídem, 1657-1668, s. f., 1 de juliol de 1660.

¹⁷ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1640-1643, f. 68, 20 de gener de 1642; ibídem, 1658-1662, f. 121, 9 de gener de 1660.

L'any 1694 la vila de Sant Feliu de Codines va signar una concòrdia amb les altres parròquies que integraven la Baronia de Montbui, per tal de posar fi a un plet que mantenien a la Reial Audiència. El conflicte havia sorgit l'any 1684, quan el Consell de Cent —que aleshores exercia la jurisdicció sobre la Baronia— va donar llicència als obrers de Sant Feliu per poder arrendar alguns dels seus drets, com el de l'hostal, la fleca, la taverna i la pesca salada, per tal de pagar les 1.248 lliures que la vila devia a diferents creditors censalistes. Les restants parròquies —Santa Eulàlia de Ronçana, Sant Genís de l'Ametlla, Sant Pere de Bigues, Sant Vicenç de Riells, Sant Mateu de Monbui, Sant Julià de Lliçà d'Amunt, Sant Esteve de Palautordera i també Santa Justa— van oposar-se a la concessió feta pels consellers de Barcelona, argumentant que els ingressos de les parròquies que formaven part de la Baronia havien de destinar-se íntegrament a pagar les despeses comunes —entre les quals hi havia el salari dels mestres de minyons— i no pas deutes particulars, com podien ser, per exemple, les obres fetes a les respectives esglésies o les despeses derivades dels allotjaments de soldats.¹⁸

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

La concòrdia signada el 1694, entre altres coses, va servir per aprovar un repartiment dels fons destinats a pagar els mestres de minyons. A Sant Feliu de Codines, la parròquia més poblada, li foren assignades 60 lliures anuals per pagar el mestre, procedents de l'arrendament del dret de la carnisseria.

«És pactat y convingut que dels preus dels arrendaments de la carnisseria de la dita parròquia de Sant Feliu de Codines dega lo clavari de dita Baronia pagar perpètuament quiscun any al mestre de la ensenyansa dels minyons de dita parròquia de Sant Feliu de Codinas la quantitat de sexanta lliuras.»

A les restants parròquies els foren assignades també 60 lliures cada any, procedents dels béns del comú de la Baronia. En aquest cas, però, aquesta quantitat havia de ser repartida entre vuit parròquies —incloent-hi la de Santa Justa— de la forma que als jurats els semblés més equitativa.

En ocasions, els diners que servien per pagar els mestres de minyons procedien de l'almoïna que es recaptava a les esglésies parroquials. L'any 1618 els domers i els obrers de la parròquia de Sant Esteve de Palautordera van rebre un manament del vicari general del bisbat de Barcelona recordant-los l'obligació de pagar amb diners de l'almoïna el mestre que ensenyava a llegir i a escriure als minyons. «Y per rahó de dit mastrat hajan y sian obligats en donar los drets y emoluments tocants tant del bací de les ànimes de dita

¹⁸ Arxiu Comarcal del Vallès Oriental (ACVO), Baronia de Montbui, Documents varis, 38.1/445. En aquest sentit, vegeu també: X. CIURANS (1997), p. 13-26.

iglésia com de altres ventures de aquella, que han sempre acostumat donar als predecessors de aquell», ordenava el vicari.¹⁹

El Consell de Sant Pere de Vilamajor, per la seva part, va resoldre, l'any 1660, contractar un mestre de minyons, pagant-li 40 lliures l'any, amb el benentès que el rector de la parròquia l'admetria en el repartiment dels diners que es recaptaven a l'entrada de l'església, així com també en la distribució dels ingressos procedents dels funerals. «Y dita universitat li dóna, ab beneplàcit del dit reverent rector, las distribuciones en tots los funerals en los quals dit mestre volrà assistir que se esdevindran dits dit any, tant de adults com de albat», es va determinar.²⁰

D'una forma semblant, també el 1660, el Consell de Granollers va acordar la contractació d'un nou mestre per a l'estudi municipal, oferint-li un salari de 80 lliures anuals, a més de «la entrada de la iglésia de la funerària».²¹

Els recursos que es dedicaven a l'ensenyament depenien en gran mesura de l'estat en què es trobaven els fons municipals. La Guerra dels Segadors, per exemple, va posar dificultats a l'ensenyament en molts municipis, sobretot perquè la situació va obligar a rebaixar els salaris que es pagaven als mestres. Això va provocar que fos més difícil trobar-ne. L'any 1643 el mestre de Caldes de Montbui va plegar perquè el salari era massa baix. «El mestre del studi diu [que] no vol ensenyar per quoranta lliures», va informar el jurat en cap. El Consell va resoldre que es tornessin a oferir 60 lliures a qui volgués fer-se càrrec de l'escola municipal.²²

El 1648 la vila de Caldes es va tornar a quedar sense mestre, de manera que el Consell va determinar que se'n busqués un altre, oferint-li fins a 80 lliures de salari. Davant la dificultat de trobar-ne un, quatre mesos després el Consell va acordar millorar l'oferta. «Fou deliberat que a n-al senyor mestre qui ensenyarà en esta vila als studians de ella de llegir, scríurer y gramàtiga se li done per son salari noranta lliures. Y que si per noranta lliures no vol restar, [que] se li-n donen cent.»²³

¹⁹ Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Comú, 1618-1619, Llibre 77, f. 8, 19 de gener de 1618.

²⁰ AMSPV, Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, Llibre del Consell municipal, 1653-1849, s. f., 15 de febrer de 1660.

²¹ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1658-1662, f. 121, 9 de gener de 1660.

²² AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1639-1648, s. f., 18 de gener de 1643.

²³ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1639-1648, s. f., 23 de febrer de 1648; ibídem, s. f., 21 de juny de 1648.

Tot i la recuperació de Barcelona per part de l'exèrcit hispànic, l'any 1652, la guerra es va mantenir de forma latent arreu del territori, a causa de les accions de grups de miquelets partidaris de França. L'any 1656 el Consell de Sant Pere de Vilamajor va manar al mestre que deixés d'ensenyar als minyons a l'església i traslladés l'estudi a l'escrivania de la vila.

«Han deliberat que la iglésia estiga tancada per lo perill que y ha dels rebeldes lladres que, en nom de miquelets de França, van cometent tants plagis, robos y spècies de delictes, y en particular ara que se és tornada la plata de la iglésia. Y que lo mestre, per a què la iglésia no haja de estar uberta, ensenye als minyons en la escrivania y no en la iglésia.»²⁴

Les dificultats econòmiques que havia provocat la Guerra dels Segadors es van fer notar també a Granollers. L'any 1658 el conseller en cap va proposar al Consell que calia rescindir el contracte als mestres de gramàtica i de cant perquè no hi havia prou diners per fer front als censals que havien estat contractats durant els anys precedents per poder pagar les despeses municipals. «[La vila] deu moltes pensions atrassadas a molts acreadors per lo de la guerra», exposava el conseller. Finalment, però, es va acordar no destituir-los. Un mes després, tanmateix, el conseller segon tornava a insistir en la mateixa qüestió. «Per quant la universitat està molt atropellada y deu moltes quantitats de diner a molts acreadors, y axí és de parer que se abaxin los salaris del mestre de gramàtica y del mestre de cant.» Aquesta vegada, la proposta fou acceptada pel consell, que va resoldre que al mestre de gramàtica se li rebaixés el salari de 100 a 60 lliures i al de cant de 50 fins a 40. L'any 1659, el conseller en cap de Granollers va informar el Consell que el mestre de gramàtica tenia molt pocs minyons. «Per quant lo mestre de gramàtica no té més de tres o quatre estudiants, y perquè la universitat deu [a] molts acreadors moltes quantitats, y axí és de parer que dit mestre de gramàtica, que avui es lo senyor mícer Joseph Planas, sia desconduhit.» Aquesta vegada el Consell va acceptar la proposta, de manera que el mestre va ser acomiadat.²⁵

El comú de la Garriga, per la seva banda, va tenir molts problemes per pagar el mestre de minyons l'any 1705. El motiu era que la vila havia hagut de gastar molts diners per fer front a la part que li corresponia del donatiu voluntari que les corts celebrades a Barcelona tres anys abans havien ofert al rei Felip V. Un dels jurats ho va plantejar al Consell en aquests termes:

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

²⁴ AMSPV, Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, Llibre del Consell Municipal, 1653-1849, s. f., 13 d'agost de 1656.

²⁵ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del Consell, 1658-1662, f. 11, maig de 1658; ibídem, f. 16v, 2 de juny de 1658.

²⁶ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del Consell, 1658-1662, f. 72v, 4 d'abril de 1659.

«Per quant se ha de pagar al senyor mestre de minyons cent setanta tres lliuras que dita universitat li-n deu per los salaris y la present universitat està exhausta de diner per pagar dita quantitat y juntament per pagar al donatiu voluntari ofert a sa Magestat, que Déu guarde, és persò que es veja de ahont axiran diners per pagar ditas quantitats.»²⁷

El Consell de la Garriga va resoldre que es proposés al mestre de pagar-li 73 lliures «i les restants amb temps».

4. El sistema educatiu a Catalunya

Les similituds que hi havia en el model d'ensenyament que existia als pobles i ciutats de Catalunya —pel que fa a qüestions com, per exemple, els nivells, els horaris o els llibres que s'utilitzaven— fa que es pugui parlar d'un veritable sistema educatiu. Així, era una "norma" establerta que l'ensenyament s'estructurés en dos nivells: el primari —adreçat als minyons més petits—, en el qual s'aprenia a llegir, a escriure i a comptar, i el secundari o més avançat, en el qual s'ensenyava la gramàtica llatina, raó per la qual rebia també la denominació d'*estudis de llatinitat*.

En els pobles més grans hi solia haver dos mestres dedicats a l'ensenyament primari: un que s'ocupava d'ensenyar a llegir als principiants, i l'altre a escriure i comptar. L'any 1700, per exemple, el Consell de Caldes de Monbui va encarregar als jurats la contractació d'un altre mestre, ja que el que hi havia no donava l'abast.²⁸

Un cop els nens dominaven la lectura i l'escriptura era el moment de passar a la gramàtica. L'any 1596 el Consell de Caldes va aprovar la contractació d'un mestre per ensenyar a llegir i escriure als minyons de la vila, amb la condició que també fos «hàbil per ha llegir gramàtica». El 1617, de nou, el Consell va manar als jurats buscar un mestre «qui llige gramàtica y ensenye als minyons de llegir y scriure». L'any 1634 els jurats de Caldes van proposar la contractació de dos mestres per a l'estudi, «ço és, hu per ensenyar gramàtica y altre pera ensenyar de llegir y scríurer». El Consell va resoldre encarregar la gramàtica a Pere Pagès, que aleshores s'encarregava d'ensenyar a llegir i a escriure als minyons, i buscar un altre mestre per fer aquesta tasca.²⁹

²⁷ AMLG, Ajuntament de la Garriga, Llibre medià del comú, 1684-1710, f. 137v, 6 de gener de 1705.

²⁸ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, f. 573v, 14 de novembre de 1700.

²⁹ AMCM, Ajuntament de Caldes de Monbui, Actes dels consells, 1586-1596, f. 188, 14 de gener de 1596; ibídem, 1606-1624, s. f., 24 de setembre de 1617; ibídem, 1624-1639, s. f., 2 d'abril de 1634.

El Consell de Granollers, per la seva part, va deliberar, cap a final de 1641, sobre la conveniència de contractar un mestre de capella. Alguns dels consellers, però, eren partidaris que era més necessari buscar-ne un que ensenyés gramàtica. Seguint aquest criteri, el gener de 1642 el Consell va contractar Pere Gurri per fer aquesta tasca.³⁰

Un pilar important de l'educació dels minyons era la formació musical. L'any 1621 el Consell de Granollers va contractar un sacerdot aragonès, que es deia Rafael Benito, per fer d'ajudant del mestre de capella de l'església parroquial. A canvi d'un salari de cent lliures anuals, Benito havia d'ensenyar música als minyons de la vila sense cobrar-los res. «Que sia obligat una hora cadal dia feyner ensenyar de música, axí de baxó, corneta y flauta, com altres, als fills de la present vila. Y dels forasters ne haye de salari lo que puga», va determinar el consell.³¹

En altres poblacions del Vallès Oriental també hi havia un mestre que ensenyava als nens a cantar. L'any 1607 el vicari de l'església parroquial de Caldes de Montbui va comunicar al Consell municipal que la comunitat de sacerdots no tenia prou diners per pagar a Antoni Font, l'organista. El Consell va acordar que se li donessin 25 lliures de béns del comú, «ab tal emperò que dit mossèn Font aja de amostrar de cant a tots los fills de la vila qui voldràn aprendre de cant dues ores cadal dia, so és, una hora de matí y una altre ora després de dinar».³²

En la majoria de municipis de Catalunya el curs escolar s'iniciava, seguint un antic costum, el dia de la festa Sant Lluç, és a dir, el 18 d'octubre. Generalment, el curs s'allargava fins a l'inici de l'estiu de l'any següent, en concret fins al 24 de juny, dia de la festa de Sant Joan. Pel que fa als horaris, el més habitual era que els mestres fessin classe dues hores al matí i dues a la tarda. L'any 1647, per exemple, el Consell de Granollers va confirmar el sacerdot Pere Gurri en l'ofici d'ensenyar gramàtica a l'estudi municipal. «Ab que lija dos hores de matí y dos de tarda, com és acostumat», va estipular.³³

El llibre més elemental per a iniciar els nens en l'aprenentatge de la lectura eren les anomenades *beceroles*, uns llibrets que servien per aprendre l'abecedari i la composició de les síl·labes. Un altre dels llibres que van ser de gran importància per a l'ensenyament dels minyons fou *Set salms penitencials*,

³⁰ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1640-1643, f. 67 i 68, 14 de desembre de 1641 i 20 de gener de 1642.

³¹ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1620-1623, f. 9, 8 de gener de 1621.

³² AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1606-1624, s. f., 26 de juny de 1607.

³³ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1644-1648, f. 118v, 3 de febrer de 1647.

obra coneguda popularment com *els salms*. Es tractava d'una versió molt reduïda del *Llibre dels salms*, anomenat també *saltiri*. Val a dir que tant els salms com les beceroles no només servien per aprendre a llegir, sinó que eren també instruments d'adoctrinament en la fe cristiana. Les beceroles, en aquest sentit, incloïen les principals oracions, com el parenostre, l'avemaria o el credo.

A banda d'això, dins la categoria de llibres d'ensenyament hi havia també tota una sèrie de petites obres amb les quals els minyons perfeccionaven la lectura i es començaven a familiaritzar amb les regles de l'ortografia i de la sintaxi, però també amb les normes morals que regien la societat de l'època. Entre aquests llibres hi havia els *franselms*, nom amb què es coneixia el *Llibre de bons amonestaments*, escrit vers l'any 1397 per fra Anselm Turmeda, considerat un dels precursors de l'humanisme renaixentista. Una altra de les obres molt utilitzades a les escoles fou l'anomenat *pelegrins*, que era el nom amb què es coneixia el llibre titulat *Peregrinació del venturós pelegrí*.

El preu dels llibres per aprendre a llegir era força assequible per a la majoria de la població. L'any 1655, segons unes tarifes aprovades per Joan Josep d'Àustria, virrei de Catalunya, les beceroles s'havien de vendre a dos diners, els salms a tres, els franselms a nou diners i els pelegrins a un sou. El jornal diari d'un treballador era d'uns deu sous. Per tant, segons aquestes tarifes, el cost d'unes beceroles equivalia aproximadament a poc més de l'1,5% dels seus ingressos diaris.³⁴

Pel que respecta als llibres destinats a l'aprenentatge de gramàtica, un dels més utilitzats a les escoles catalanes va ser l'obra del lingüista sevillà Antonio de Nebrija, que ha estat considerat com el millor exponent de l'humanisme a Espanya. D'igual forma, cal apuntar també la gran popularitat que van adquirir les obres d'Erasme de Rotterdam, màxim representant de l'humanisme europeu. A pesar que aquest autor fou assenyalat per la Inquisició espanyola, amb motiu de les seves crítiques a l'Església catòlica, la sintaxi d'Erasme fou tolerada i utilitzada de forma generalitzada a les escoles d'arreu de Catalunya.

Totes aquestes obres eren ben presents a les escoles catalanes al segle XVII. Per posar-ne un exemple, l'any 1605 els consellers d'Igualada van contractar Miquel Clanxet, clergue de Capellades, per a mestre de l'escola, amb la condició «que haya de enseñar a todos los qui en dit studi acudiran de gramática, legint quatre lliçons cada die, ço és, de Anthoni, Herasme, Ciceró y Terenci». L'any 1630 els consellers d'Igualada van contractar Francesc Fitor per llegir gramàtica a l'estudi de la vila, amb l'encàrrec de llegir quatre lliçons

³⁴ R. ALBERCH (1984), p. 303.

diàries, dues al matí i dues a la tarda: «en la primera Arasme, la segona [Ciceró], la primera de la vesprada Terensi y la segona Antoni».³⁵

L'existència d'un ensenyament gratuït en molts pobles de Catalunya fa pensar que l'assistència de minyons a l'escola havia de ser elevada. A Granollers, per exemple, l'any 1623 va ser necessari buscar una casa més gran per al mestre per tal que pogués ensenyar amb més comoditat. «La casa ahont de present està és poc espaiosa per tenir tant dexebls com té», va fer notar un dels consellers.³⁶

D'una forma semblant, l'any 1700 el jurat en cap de Caldes de Montbui va exposar al Consell que l'estudi municipal no funcionava del tot bé per culpa de l'excés d'alumnes. «Per los mols deixebles de grammàtica y minyons petits no-s pot donar satisfació y ensenyar-los bé a tots», assegurava. És per això que el Consell va resoldre contractar un segon mestre. «Que los senyors jurats miren si-s trobarà un mestre per ensenyar los minyons petits fins al escriúr, de tal manera que en escriúr y comptar vagen ab lo altre.»³⁷

Malgrat tot, l'any següent el mestre que s'ocupava d'ensenyar a llegir als minyons petits es continuava queixant que en tenia molts i, per això, demanava un augment del salari. «Joseph Solanas, mestre dels minyons, ha donat una súplica dient lo molt treball té en ensenyar los minyons petits, per tenir-ne més de 80», va exposar el jurat en cap al Consell. Val a dir que a principi del segle XVIII la vila de Caldes de Monbui tenia uns 1.300 habitants.³⁸

L'esclat de la Guerra de Successió, això no obstant, va fer que el comú de Caldes hagués de prescindir d'algun dels mestres durant uns mesos. Per aquest motiu, l'any 1709 els jurats van tornar a plantejar el problema que patia l'estudi per la gran assistència d'alumnes. «Se proposa que en atenció que y ha molts minyons y lo mestra de grammàtica no pot arribar a tot, y axí si se posarà mestra per los minyons patits, com antes estava disposat.»³⁹

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

³⁵ Arxiu Comarcal de l'Anoia (ACAN), Ajuntament d'Igualada, Llibre d'actes de la Universitat, 1604-1606, f. 59v, 20 d'agost de 1605; ibídem, 1629-1630, f. 26v-27, 29 de novembre de 1630.

³⁶ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1620-1623, f. 153, 12 de maig de 1623.

³⁷ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, f. 573v, 14 de novembre de 1700.

³⁸ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, f. 573v, f. 582, 31 de juliol de 1701. Segons un càlcul fet per Josep Aparici l'any 1708, a Caldes de Montbui hi havia 263 cases. J. Ballart; J. Villanueva (1984), p. 76.

³⁹ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, s. f., 4 d'agost de 1709.

5. La formació i procedència dels mestres

Els mestres de minyons tant podien ser clergues com laics. Generalment, els que ensenyaven gramàtica acostumaven a ser sacerdots, ja que tenien un millor coneixement del llatí. A vegades, els consells locals preferien els sacerdots perquè, si era el cas que vivien gràcies a algun benefici eclesiàstic, els podien pagar menys diners. A Granollers, per exemple, l'any 1647 el Consell va contractar per mestre de gramàtica el sacerdot Pere Gurri, que aquell any acabava d'obtenir un benefici a l'església parroquial.⁴⁰

21

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

Els jurats de la Garriga, per la seva part, l'any 1705 van proposar al Consell que es contractés un mestre que fos sacerdot. «Per quant en lo present terme està sensa mestra per educar los fills de dit terme, per sò és de vot y parer que perquè en dit terme hi aja educació se veja de trobar-se una persona abte per dita ensenyansa. Y si se pot donar a un sacerdot que no-s done a altre», va determinar el consell.⁴¹

Entre els mestres de primeres lletres, això no obstant, hi havia també estudiants i llicenciats, alguns dels quals posteriorment seguirien la carrera eclesiàstica, tot i que no necessàriament. L'any 1681 el Consell de Caldes de Montbui va aprovar la contractació del «licenciado» Jeroni Via, natural de la vila, que es va oferir per ensenyar de llegir, escriure, comptes i gramàtica als minyons que anaven a l'estudi municipal.⁴²

Si bé el més habitual era que els mestres trobessin feina en els municipis del seu entorn més proper, en ocasions provenien de llocs més allunyats. Així, el mestre que ensenyava a l'estudi de Cardedeu l'any 1588 era natural de Mula, una vila situada a l'actual província de Múrcia. A Sant Esteve de Palautordera, d'altra banda, el 1618 hi ensenyava un mestre que es deia Antoni Llaguna, que era de Ripoll. Aquest cas, de fet, serveix per mostrar la gran mobilitat laboral que hi havia en l'ofici de mestre. Segons sembla, Llaguna es va traslladar poc després a Arenys de Mar i més tard va anar a ensenyar també a la vila d'Olot. Un altre exemple que mostra aquesta mobilitat l'aporta un mestre que es deia Esteve Mas, natural de Granollers, que al llarg de la seva vida va ensenyar a Barcelona, a Reus i a Girona.⁴³

⁴⁰ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1644-1648, f. 118, 3 de febrer de 1647.

⁴¹ AMLG, Ajuntament de la Garriga, Llibre medià del comú, 1684-1710, f. 137v, 6 de gener de 1705.

⁴² AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, f. 128, 23 de novembre de 1681.

⁴³ ADB, Comú, 1587-1590, Llibre 68, f. 184, 30 d'agost de 1588; *ibidem*, 1618-1619, Llibre 77, f. 8, 19 de gener de 1618. L'any 1619 el bisbe de Girona va donar llicència a un mestre que es deia Antoni Llaguna per ensenyar a Arenys de Mar. Arxiu Diocesà de Girona (ADG), Lletres episcopals, U-225, f. 35v. Un mestre anomenat Antoni Llaguna fou contractat pel Consell d'Olot el 1621. Arxiu Comarcal de la Garrotxa (ACGAX), Ajuntament d'Olot, Llibre de resolucions, 1608-1621, f. 358. Esteve Mas ensenyava a Reus el desembre de 1622, tot i que poc després va comunicar als jurats que volia anar-se'n a Barcelona. Arxiu Comarcal del Baix Camp (ACBC), Ajuntament de Reus, Llibre d'actes, 1610-1635, p. 452, 4 de desembre de 1622. Esteve Mas va demanar permís per ensenyar a Girona el 1637. AMGi, Ajuntament de Girona, Llibre d'actes del Consell, 1637, 17730, f. 43v, 26 de febrer de 1637.

Per tal de trobar mestres competents i, a la vegada, donar les mateixes oportunitats als interessats, els consells acostumaven a fer públiques les ofertes a través d'edictes i a convocar oposicions, amb l'objectiu de donar la plaça al més ben preparat. Un exemple es troba a Granollers, on l'any 1622, arran de la mort del mestre Josep Peres, el conseller en cap va proposar que fos nomenat Esteve Mas, fill de la vila, que en aquell moment ensenyava de llegir i escriure a Barcelona. Tanmateix, el Consell es va decantar per la proposta feta pel conseller segon, que era del parer que calia convocar oposicions.

«Que per millor donar lo di càrrech sian fets públichs edictes de oppositió, tant en la present vila y en la ciutat de Barcelona, com [en] altres parts, significant los senyors concellers la diada que ls apareixerà més acomodada perquè dit dia se fassa lo degut concurs y examen. Y [que es] done lo dit càrrech a qui apareixerà que n'és més merexedor.»⁴⁴

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

L'any 1660 va succeir una cosa similar. Arran de la renúncia del mestre de l'escola, el conseller en cap de Granollers va proposar contractar-ne un que acabava d'arribar a la vila. El Consell, això no obstant, va seguir el criteri del conseller tercer, que era del parer que es fessin edictes per anunciar la vacant de forma pública. L'any 1681, de nou, el conseller segon va suggerir la contractació d'un mestre que es deia Jacint Creus, però el Consell va votar a favor de la proposta d'un altre dels consellers, que opinava que la plaça havia de ser donada per oposició.⁴⁵

En un consell celebrat a Granollers el 1693 es va acordar que cada tres anys es fessin oposicions per renovar o confirmar la plaça del mestre de gramàtica. El conseller en cap va formular la idea en aquests termes:

«Per quant fora de gran conveniència per lo magisteri de gramàtica, [que] de tres en tres anys se hagen de posar edictes per las oposicions de dit magisteri, perquè és de vot y parer que dins tres anys comptadors per lo mestre de gramàtica que prengue possessió de dit magisteri se sien posats los edictes.»⁴⁶

La pràctica de posar edictes i de convocar oposicions es donava també a Caldes de Montbui. L'any 1643 el Consell va aprovar la convocatòria d'una oferta pública per tal de trobar un mestre de minyons. «Que s pose un cartell en la iglésia de la present vila y altres parts (...) y diga que qualsevol

⁴⁴ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1620-1623, f. 103v, 19 d'agost de 1622.

⁴⁵ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1658-1662, f. 121, 9 de gener de 1660; ibídem, 1679-1682, f. 74, 20 d'octubre de 1681.

⁴⁶ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1691-1694, f. 82, 20 d'abril de 1693.

persona que vo[ldrà] ensenyar de llegir y scriur, de comtes y gramàtiga, compar[rega] dins vuyt dies dins la present vila, que-s donarà lo studi al més digne.»⁴⁷

La dificultat de trobar mestres adients en l'entorn més proper feia que molt sovint els pobles anessin a cercar-los a Barcelona. L'any 1634, en quedar l'estudi municipal sense mestre, el Consell de Caldes de Montbui va ordenar anar a buscar-ne un a la Universitat de Barcelona. «Que sien posats cartells al studi de Barcelona y [que] [e]s done lo studi de la present vila al qui serà més al propòsit.» A Granollers passava una cosa semblant. L'any 1660 el conseller en cap va proposar que per trobar un mestre es posessin edictes a Barcelona, «en lo estudi y a Sant Jaume y en altres parts».⁴⁸

Els candidats a ocupar una plaça de mestre eren examinats per persones experimentades, generalment per eclesiàstics. L'any 1622 el conseller en cap de Granollers va proposar al Consell la contractació d'un mestre de gramàtica, en el benentès que havia estat examinat per uns clergues. «[El candidat] llegí una lliassó de gramàtica al effecte se ve[íe]s sa habilitat y si era sufficient per a llegir gramàtica en la present vila, en la qual lliassó acudiren capellans y religiosos, los quals digueren als consellers que era bé conduhir-lo per mestre de gramàtica.»⁴⁹

6. Les traves imposades pel règim borbònic

La Guerra de Successió (1701-1714) va significar un daltabaix econòmic important per a la majoria de pobles de Catalunya, una situació que en molts llocs va arribar a ser crítica durant els darrers anys del conflicte. Cap a final de 1712 l'exèrcit aliât va exigir contribucions econòmiques a algunes poblacions del Vallès Oriental. Als consellers de Granollers, per exemple, se'ls van demanar 24 tones de palla, mentre que la vila de la Garriga n'havia d'aportar quatre. Segons que ha assenyalat Jaume Dantí, en aquell moment el comú de Granollers no disposava de diners per poder fer front a les imposicions derivades de la guerra.⁵⁰

La situació va empitjorar a partir de 1713, arran de l'evacuació de les tropes aliades, tal com establia el Tractat d'Utrecht, cosa que va donar pas a

⁴⁷ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1639-1648, s. f., 18 de gener de 1643.

⁴⁸ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1624-1639, s. f., 13 d'agost de 1634; AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1658-1662, f. 188, 5 de desembre de 1660.

⁴⁹ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1620-1623, f. 83, 19 d'abril de 1622.

⁵⁰ J. DANTÍ (2014), p. 63.

l'ocupació de pràcticament tot el territori català per part de l'exèrcit borbònic, amb les úniques excepcions de Barcelona i Cardona. Les conseqüències negatives en l'àmbit econòmic es van fer sentir ben aviat, no només per la càrrega que suposava l'allotjament d'un elevat nombre de soldats —cosa ja prou feixuga—, sinó principalment com a resultat de les dures exigències tributàries imposades per Felip V, les anomenades *quinzenades*. El darrer dia de l'any 1713 el conseller en cap de Granollers va exposar al Consell la necessitat de fer un tall o repartiment entre tots els veïns per tal de recaptar les 600 lliures que calien per pagar les quantitats exigides per l'exèrcit borbònic. «Se ha [de] menester luego quantitat excessiva per pagar la tatxa toca a pagar a est comú», argumentava el conseller.⁵¹

La primera de les ordres de Patiño per tal de pagar les quinzenades va arribar a Caldes de Montbui a final de desembre de 1713, tal com informava el jurat en cap.

«Havem rebut un orde estampat, firmat y de part del Il·lustre senyor don Joseph Patiño, ab lo qual nos mana pagar cada mes nou cents reals de vuyt per rahó de allotjament, qui a comensat lo die primer del corrent, sens escusa, que a no complir puntualment la mesada experimentarem lo rigor.»⁵²

La situació de Caldes de Montbui es va veure agreujada per la crema i saqueig que la vila va patir el 14 de gener de 1714, com a resposta de l'exèrcit borbònic a la revolta que hi hagué contra les quinzenades. A mitjan febrer els jurats van rebre una carta de Patiño i una altra de Domingo Prassia, sergent major de cavalleria, «ab las quals nos ordenen que puntualment se cumple lo donatiu». El Consell va resoldre enviar una delegació a Barcelona, «representant a dits senyors los estragos ha patits y pateix est comú y supliquen a dit senyor sens rebaxe». La resposta de Patiño, segons informaven els enviats uns dies després, va ser «que per lo present fassa la vila vuyt centas pessas de vuyt. Y quant antes». El Consell va acordar tornar a manlllevar diners a censal per poder fer front al pagament.⁵³

El maig de 1714, el jurat en cap de Caldes de Montbui va informar el Consell que es devien més de 2.000 lliures a diferents particulars. El Consell, atenent que «estam tan empenyats ja per los censals manlllevats lo any passat y present», va acordar imposar una taxa d'un trentè (un 3,3%) sobre tots els fruits que es collien a la vila. «Y que per los que no cullen se fassa una talla», va

⁵¹ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1712-1714, f. 81, 31 de desembre de 1713.

⁵² AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, s. f., 28 de desembre de 1713.

⁵³ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, s. f., 18 i 25 de febrer de 1714.

determinar. A mitjan mes següent, el jurat en cap va informar el Consell que al llarg dels dos anys anteriors la vila havia hagut de manllevar fins a 3.400 lliures, «per pagar los gastos se han ofert».⁵⁴

El pes que totes aquestes impositcions de guerra va suposar per a les arque municipals va ser considerable, tal com s'observa en els comptes del clavari. En l'exercici de 1713-1714 les despeses del comú de Caldes de Montbui van ascendir a 2.812 lliures, mentre que en el de 1714-1715 —el període a partir del qual es van començar a comptabilitzar les quinzenades— el clavari va haver de pagar un total de 9.500 lliures. La despesa municipal dels anys 1714 i 1715, per tant, es va incrementar en un 240% respecte a la de l'exercici anterior.⁵⁵

Altres pobles del Vallès Oriental, com, per exemple, la Garriga, també van patir les conseqüències negatives derivades de la guerra. L'any 1711 els jurats van proposar manllevar 400 lliures a través d'un censal, per tal de poder pagar les pensions d'un altre censal anterior i altres despeses. L'octubre de 1713, de nou, els jurats informaven el Consell que la vila no podia fer front als pagaments, «per quant los gastos continuamente són tant excessius y la present vila se troba exausta de diners ni medis».⁵⁶

L'octubre de 1714 el Consell de la Garriga va resoldre manllevar 500 lliures a censal per poder pagar «los continuos y excessius gastos que continuamente la present universitat està suportant». Una setmana després arribava una ordre de Patiño, exigint a la vila el pagament de 1.348 rals de vuit durant quatre mesos, «per lo donatiu del quartel de iver». El Consell va acordar fer un repartiment entre els veïns per pagar les despeses, «per quant la present universitat se troba exausta de medis per socòrrer y sobrevenir [a] las necessitats».⁵⁷

A tot això, cal afegir-hi la imposició del cadastre, el nou tribut establert pel règim borbònic a partir de l'any 1716. El total exigint als municipis de Catalunya —gairebé un milió i mig de lliures només pel que fa a aquell any— suposava multiplicar per més de set l'aportació anual feta fins aleshores a la monarquia, que era d'unes 200.000 lliures, tal com s'havia aprovat a les

⁵⁴ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Actes dels consells, 1678-1715, s. f., 10 de maig de 1714; ibídem, 17 de juny de 1714.

⁵⁵ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre d'actes, 1718-1771, s. f., 28 d'agost de 1720; ibídem, s. f., 4 de novembre de 1721.

⁵⁶ AMGL, Ajuntament de la Garriga, Llibre petit del comú, 1710-1808, f. 6, 2 de febrer de 1711; ibídem, f. 36, 22 d'octubre de 1713.

⁵⁷ AMGL, Ajuntament de la Garriga, Llibre petit del comú, 1710-1808, f. 48, 21 d'octubre de 1714; ibídem, f. 48v, 28 d'octubre de 1714; ibídem, f. 50v, 13 de gener de 1715. Sobre els tributs imposats a la Garriga a partir de 1714 i l'endeutament que la vila va haver de suportar, vegeu: J. Maurí (1953), p. 356-364.

corts de 1701-1702 i a les de 1705-1706. L'establiment del cadastre no va significar la supressió d'altres tributs de guerra, com el càrrec cobrat als municipis pels allotjaments, ni tampoc els impostos ordinaris que ja existien, com podien ser, per exemple, els drets sobre productes de primera necessitat —com el pa, l'oli o la carn—, mercaderies, ponts o portals, per citar-ne només alguns.⁵⁸

Els problemes derivats de la imposició dels tributs de guerra exigits per l'exèrcit borbònic es van arrossegar durant anys. L'any 1734, per exemple, l'Ajuntament de la Garriga va acordar manllevar 400 lliures a censal per «tràurer una discreció de infanteria [que] se troba tenir [la vila] per la complimentació del Catastro del any passat». És a dir, que el censal havia de servir per pagar els diners que es devien del cadastre, cosa que havia comportat que l'exèrcit allotgés un contingent de soldats a la vila com a càstig per l'impagament.⁵⁹

L'any 1756 els regidors de Parets del Vallès van enviar un memorial al rei en el qual sol·licitaven autorització per imposar un recàrrec d'un trentè sobre els productes agrícoles que es collien a la vila per, d'aquesta forma, poder pagar als creditors censalistes. Segons aquest memorial, en aquell moment la vila tenia contrets censals per valor de gairebé 1.500 lliures i se'n devien 500 més en concepte de pensions endarrerides. La major part d'aquests censals havien estat creats per fer front a les despeses ocasionades per la Guerra de Successió, però sobretot per les de la postguerra. En concret, un censal de 400 lliures, contret el 1715, «sirvió para pagar las quincenadas que el año de catorce havian de satisfacer los pueblos a las tropas por razón de las guerras de aquel tiempo». Tres altres censals, d'un valor total de 900 lliures, havien estat contrets entre els anys 1720 i 1723. Les despeses ordinàries del comú de Parets, d'altra banda, ascendien a 113 lliures l'any, de les quals 60 corresponien al salari del mestre de minyons. La Reial Audiència va donar permís a l'Ajuntament de Parets del Vallès per imposar el trentè.⁶⁰

7. Les repercussions sobre l'ensenyament

La imposició de forts tributs per part del règim borbònic va fer que molts municipis de Catalunya es veiessin incapaços de fer front a moltes de les despeses ordinàries, entre les quals hi havia els salaris dels mestres de minyons. A Granollers, el març de 1714, el Consell va acceptar la proposta feta

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

⁵⁸ A. ALCOBERRÓ (2005), p. 231-257.

⁵⁹ AMGL, Ajuntament de la Garriga, Llibre petit del comú, 1710-1808, f. 66v, 29 d'abril de 1734.

⁶⁰ ACA, Reial Audiència, Consultas, 1756, Registres, 477, f. 14v, 16 de gener de 1756.

pel conseller en cap de rescindir el contracte al mestre de cant i de rebaixar el salari dels dos mestres.

«Proposa lo senyor conseller en cap que attès [que] la universitat se troba sens medis, que perçò sie desconduyt lo senyor mestre de cant y que lo senyor organista tinga obligació de ensenyar de cant. Y que als senyors mestres de gramàtica y de llegir y escriurer se'ls sie donat tantsolament a quiscun, atesos los treballs de la universitat, 60 lliures, y que en cas no vullen ensenyar per dit salari, que també sien desconduyts.»⁶¹

Al llarg dels anys següents la majoria dels municipis catalans van aconseguir mantenir l'estudi municipal en funcionament. Ara bé, el salari que es pagava als mestres s'havia reduït considerablement respecte a èpoques anteriors. L'any 1722, per exemple, l'Ajuntament de Caldes de Montbui va acordar que als mestres de gramàtica i de llegir i escriure se'ls pagués únicament un salari de 135 lliures, que s'havien de repartir entre tots dos. Cal tenir en compte que al llarg de la segona meitat del segle XVII la paga que habitualment havia rebut cada any el mestre de minyons, exceptuant alguns moments puntuals de crisi, era de cent lliures. El 1727 els regidors de Caldes van contractar un nou mestre, que es deia Josep Xalabarder, i li van oferir un salari de només 40 lliures. Tres anys després, a aquest mateix mestre se li va incrementar la paga fins a 90 lliures anuals, a canvi que també donés lliçons de gramàtica als minyons. El 1733, això no obstant, Xalabarder va ser acomiadat perquè, segons que asseguraven els regidors, el comú no tenia diners per pagar-li el salari.⁶²

L'empitjorament de la situació econòmica va obligar molts municipis a recórrer a la fórmula del tall o repartiment entre els veïns per poder pagar el salari del mestre. El 1726, per exemple, els regidors de Sant Pere de Vilamajor van contractar el mestre Llorenç Pujol per fer-se càrrec de l'estudi, oferint-li 60 lliures cada any. «Y per la solució de dita quantitat tingan obligació los senyors regidors [de fer] una talla comuna tots anys», va determinar l'ajuntament.⁶³

L'any 1736 els regidors de Vilamajor van haver de comparèixer davant del corregidor de Mataró perquè el mestre que ensenyava als minyons de la vila els va denunciar per impagament del seu salari. Per saldar el deute, els

⁶¹ AMGr, Ajuntament de Granollers, Deliberacions del consell, 1712-1714, f. 93v, 27 de març de 1714. En aquest sentit, vegeu també: J. Dantí (2014), p. 66.

⁶² AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre d'actes, 1718-1771, s. f., 19 d'agost de 1722; ibídem, s. f., 16 de gener de 1733; ibídem, s. f., 18 de febrer de 1745.

⁶³ AMSPV, Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, Llibre del Consell municipal, 1653-1849, s. f., 18 de març de 1726.

regidors van demanar autorització al capità general de Catalunya per fer un repartiment entre els habitants del municipi. La Reial Audiència, informada que el comú de Vilamajor amb prou feines tenia diners per pagar els deutes als creditors, va dictaminar favorablement la petició dels regidors.

«Respecto que los propios y emolumentos de este lugar son tan ténues que no alcanzan para el pago de las pensiones de los censales a que estan hipotecados y otras indispensables obligaciones del común, es de dictamen la Audiencia [que] se les permita a los regidores del citado lugar el que por ahora continuen en la exacción y cobrança de la tasa (...) entre los particulares vezinos.»⁶⁴

Sigui com vulgui, la situació de les finances municipals de Sant Pere de Vilamajor era tan precària que l'any 1759, per poder garantir l'ensenyament públic, l'ajuntament va haver d'acceptar l'oferiment d'un grup de particulars, els quals van aportar 40 lliures de les cent que els regidors havien ofert al sacerdot Andreu Estaper per fer de mestre a l'estudi municipal.⁶⁵

L'any 1761 la Reial Audiència va tornar a emetre un dictamen favorable a la petició feta pels regidors de Vilamajor al capità general per contractar un mestre a través d'un repartiment entre els veïns.

«Respecto de ser cierta la falta de propios del común de Vilamajor y necessaria la enseñanza de primeras letras en aquel pueblo, cuya juventud carece de ella por falta de maestro, segun se halla informada la Audiencia, es esta de dictamen de que puede V.Exa. serbirse conceder a los regidores suplicantes el permiso que solicitan para hazer un reparto entre los vezinos de dicho lugar.»⁶⁶

D'una forma semblant, els regidors de la Garriga també van demanar autorització al capità general de Catalunya per fer un repartiment per poder pagar un mestre, «a causa de no poder satisfacer sus salarios de los bienes del común, por no tener éste ni aún para lo preciso», argumentaven. L'any 1748 la Reial Audiència va donar-los permís per recaptar fins a cent lliures anuals entre els veïns per a aquella finalitat.⁶⁷

⁶⁴ ACA, Reial Audiència, Consultas, 1736-1737, Registres, 158, f. 12, 6 de setembre de 1736.

⁶⁵ ACVO, Fons ca n'Etapé de Sant Antoni de Vilamajor, doc. 68, 1759. Es tracta d'una còpia autèntica feta per Anton Sala, notari de Palautordera, el 1765. Agraïxo la informació de l'existència d'aquest document a Xavier Pérez, director de l'Arxiu Comarcal del Vallès Oriental.

⁶⁶ ACA, Reial Audiència, Consultas, 1761, 801, f. 392v, 21 d'agost de 1761.

⁶⁷ ACA, Reial Audiència, Consultas, 1751, Registres, 472, f. 2v, 3 de juliol de 1751.

Els regidors d'Aiguafreda, al seu torn, van presentar una petició semblant l'any 1757, demanant autorització per fer un repartiment per pagar les 72 lliures anuals que havien promès al sacerdot Manuel Soler per ocupar-se de l'estudi municipal. La Reial Audiència, «noticiosa de que el común del lugar de Ayguafreda no tiene propios ni emolumentos con que satisfacer el salario del maestro», va autoritzar fer un repartiment proporcional, seguint les regles del cadastre.⁶⁸

L'any 1760 el regidor Joan Puigllunell, de l'Ametlla del Vallès, va sol·licitar permís per fer un repartiment per valor de 60 lliures anuals, assegurant que la major part dels habitants hi estaven d'acord. «Este lugar no puede mantener maestro para la pueril enseñanza por no tener emolumento alguno y que deseando los individuos de aquel tenerle para la dicha enseñanza por ser de utilidad pública», argumentava el regidor. La Reial Audiència va dictaminar que el regidor havia de presentar la petició a l'intendent. Segons la concòrdia signada el 1694 per les parròquies de la Baronia de Montbui, a l'Ametlla li corresponien 11 lliures, sis sous i sis diners cada any de l'arrendament del dret de la carnisseria per pagar al mestre.⁶⁹

El síndic de Cardedeu, per la seva part, va adreçar-se al capità general de Catalunya l'any 1766, sol·licitant que aturés l'acomiadament del mestre de l'estudi municipal. Segons el síndic, l'ajuntament havia decidit prescindir-ne, ja que no podia pagar-li les 130 lliures que cobrava cada any, «por causa de la falta de emolumentos de aquel común». El síndic proposava que l'ajuntament aportés 30 lliures i les altres cent s'obtinguessin a través d'un repartiment, amb l'argument que era «precisa y muy conveniente la enseñanza de los muchachos en una villa de crecido vecindario». L'Audiència ho va autoritzar, considerant que seria «muy conveniente al bien público y particular de la villa de Cardedeu el que se continúe la enseñanza al crecido número de muchachos que van a aquella escuela».⁷⁰

Davant d'això, alguns particulars de Cardedeu van presentar un recurs a la Reial Audiència, queixant-se, entre altres coses, que el repartiment fet pels regidors era excessiu, ja que al poble hi havia altres mestres que es farien càrrec de l'estudi per menys de 130 lliures. Fent-ho d'aquesta manera, argumentaven, «no seria necesario oprimir los individuos con el reparto, pues de mas de 50 años a esta parte no se ha echo reparto alguno para satisfacer al maestro». La Reial Audiència els va instar a tramitar-ho per la via ordinària.⁷¹

⁶⁸ ACA, Reial Audiència, Consultas, 1757, Registres, 478, f. 238, 4 de juny de 1757.

⁶⁹ ACA, Reial Audiència, Consultas, 1760, Registres, 800, f. 177v-178v, 20 d'octubre de 1760.

⁷⁰ ACA, Reial Audiència, Consultas, 1766, Registres, 806, f. 266v, 7 de juliol de 1766.

⁷¹ ACA, Reial Audiència, Consultas, 1766, Registres, 806, f. 575, 23 de desembre de 1766.

Una cosa semblant va passar a Palautordera el 1767. Aquell any els regidors van sol·licitar al capità general que s'obligués «a todos los vezinos de aquel pueblo a la contribución del reparto que se haze anualmente para el salario del maestro de la pueril enseñanza». L'Audiència va determinar que el batlle de Palautordera donés ordre a tots els reticents de pagar el que els corresponia en el repartiment.⁷²

El finançament de les escoles municipals, de fet, es va complicar encara més a partir de l'any 1760, durant el regnat de Carles III, amb motiu de la creació de la Contaduría General de Propios y Arbitrios, que anava acompanyada d'una llei per limitar la despesa municipal. Amb aquesta nova mesura, els ingressos dels pobles van passar a estar sota el control del Consejo de Castilla, al qual els municipis estaven obligats a enviar cada any l'estat dels comptes.

A la pràctica, la regulació de la despesa va comportar que el Consejo de Castilla era qui decidia els salaris que cada municipi, en funció dels seus ingressos, havia de pagar, entre altres, als metges, als cirurgians i als mestres de l'estudi. El control sobre els ingressos municipals tenia com a principal objectiu reduir la despesa pública i facilitar progressivament la reducció de l'endeutament que els pobles arrossegaven des de molts anys enrere. La mesura, això no obstant, va comportar que en alguns casos els salaris dels mestres es veiessin reduïts de forma molt dràstica.

Un exemple que mostra aquesta situació és el cas de Caldes de Montbui, on l'any 1774 els regidors van informar Josep Rossea, mestre de l'estudi municipal, que, segons havia fixat el Consejo de Castilla, la vila no podia gastar més de 50 lliures en el salari del mestre. D'aquesta forma, Rossea va passar a cobrar la meitat del que cobrava. Per compensar-lo, l'ajuntament va autoritzar-lo a cobrar mesades als minyons, posant fi, d'aquesta forma, a l'educació gratuïta en aquella vila. «Respecte que ab la Real dotació se avia disminuït lo salari a sinquanta lliuras barcelonesas, (...) no entén ni pot lo dit Ajuntament pagar-li més que lo assenyalat ab la real dotació. Y que així se dóna permís perquè dels que vagen a estudi cobre mesada», van comunicar-li els regidors. Uns mesos després, però, insatisfet amb el que cobrava, Rossea va deixar l'estudi municipal.⁷³

A partir d'aleshores, el salari del mestre de Caldes es va complementar amb l'encàrrec d'altres feines. L'any 1775 l'ajuntament va contractar Fortià Vila i Traveria per ensenyar de llegir, escriure i gramàtica a l'estudi municipal,

⁷² ACA, Reial Audiència, Consultas, 1767, Registres, 807, f. 332, 11 de setembre de 1767.

⁷³ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre d'actes, 1772-1786, f. 33, 13 de juny de 1774.

oferint-li les 50 lliures de la dotació establerta per llei i 30 lliures més, que se li pagaven a canvi de portar els llibres del registre del pagament del cadastre.⁷⁴

Una cosa semblant va succeir aquell mateix any a la Garriga. El mestre de l'estudi, que es deia Pau Llobateras, va ser contractat pels regidors per fer d'escrivà de l'ajuntament, amb la qual cosa cobrava 13 lliures anuals addicionals, a més del salari que se li pagava per l'ensenyament.⁷⁵

En alguna ocasió, es va poder pagar un millor salari al mestre de l'estudi gràcies a l'aportació d'un benefactor. L'any 1780, per exemple, el pagès Jaume Pujol i Derrocada, propietari del mas Pujol de Caldes de Montbui, va fer una donació de 2.000 lliures a l'ajuntament d'aquesta vila per tal que, dels interessos obtinguts, es paguessin 60 lliures addicionals al mestre dels minyons. «Conciderant ell, dit Pujol, la falta de ensenyansa que se experimenta en la present vila i lo important que és el que se donia la major educació als joves», argumentava.⁷⁶

Per a les parròquies de la Baronia de Montbui el control sobre els propis i els arbitris també va comportar la congelació del salari dels mestres. L'any 1770 la despesa en ensenyament va ser fixada en 1.207 rals d'ardit cada any, en virtut de la «Real dotación de gastos ordinarios y extraordinarios», una quantitat que calia repartir entre els mestres de les parròquies, segons els criteris establerts el 1694. La quantitat total era, per tant, pràcticament la mateixa que havia estat fixada un segle abans; és a dir, 120 lliures anuals.⁷⁷

D'igual forma, el Consejo de Castilla va mantenir el sou del mestre de l'estudi de Granollers en cent lliures anuals, la mateixa quantitat que el comú de la vila havia pagat al mestre, excepte en moments puntuals, des de principi del segle XVII. L'any 1782, això no obstant, Francisco Iglesias, que aleshores s'ocupava dels minyons de la vila, va enviar una súplica a Madrid, assegurant que el seu salari era molt baix, cosa que no li permetia viure, tenint en compte «los excessivos precios que han tomado los víveres», deia. El Consejo de Castilla va ordenar que se li pagués un salari de 2.000 rals anuals, el doble del que rebia.⁷⁸

⁷⁴ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre d'actes, 1772-1786, f. 56, 19 de novembre de 1775.

⁷⁵ AMLG, Ajuntament de la Garriga, Llibre petit del comú, 1710-1808, f. 104v, 1 de març de 1775.

⁷⁶ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre d'actes, 1772-1786, f. 176v, 11 de febrer de 1780.

⁷⁷ ACVO, Baronia de Montbui, Comptes, 1770.

⁷⁸ AMGr, Ajuntament de Granollers, Manual d'actes del comú, 1784-1787, f. 52, 19 de febrer de 1784.

El control sobre la despesa pública va fer que molts municipis haguessin de prescindir del mestre de gramàtica; és a dir, de l'ensenyament secundari. L'any 1778 els regidors de Granollers van presentar un recurs al Consejo de Castilla, «solicitando el restablecimiento del maestro de gramática que antes tenía». El contador general, però, va autoritzar l'ajuntament a augmentar en 50 lliures el salari del mestre de primeres lletres i pagar-ne 30 més a una mestra per ensenyar a les nenes, però no va donar-los permís per restablir el magisteri de gramàtica. D'aquesta forma, segons es pot comprovar en els pagaments fets pel clavari, a Granollers l'any 1816 no hi havia ensenyament de gramàtica.⁷⁹

Aquesta resolució de la Reial Audiència es basava en una llei introduïda a Catalunya l'any 1747 a través d'un decret aprovat pel rei Ferran VI, la qual establia que només hi podia haver estudis de gramàtica en aquelles localitats que eren cap de partit i en les quals hi havia corregidor o alcalde major. Aquesta llei, val a dir, era vigent a Castella des de l'any 1623.⁸⁰

Sigui com vulgui, amb el pas del temps les dotacions fixades per la Contaduría de Propios y Arbitrios es van mostrar del tot insuficients. L'any 1813 l'Ajuntament de Caldes de Montbui va sol·licitar autorització al capità general de Catalunya per incrementar la paga del mestre. Els regidors argumentaven que el salari no estava ajustat al cost de la vida i atribuïen a aquest fet el mal estat en què, segons ells, es trobava l'ensenyament al poble.

«El Magisterio de primeras letras de dicha villa des de su primera y antigua dotación, que es de cinquanta libras al año, nunca mas se ha mejorado, ni ha tenido protector que se interesase como correspondía para el aumento de dicha dotación, a proporción del que iba aumentando la vecindad y del mayor valor de los comestibles. De esa perjudicial indiferencia se ha seguido la decadencia y casi absoluta ignorancia de la juventud, en terminos que pocos son los jovenes que saben de leer y mucho menos escribir.»⁸¹

Els regidors asseguraven que la dotació assignada només els permetia contractar un sol mestre i, a més, poc capacitat.

«La falta de una dotación competente y proporcionada a estos últimos tiempos no podía proporcionar mas que un maestro de nombre, o mejor un indigente atareado en buscar su precisa subsistencia en donde la

⁷⁹ AMGr, Ajuntament de Granollers, Manual d'actes del comú, 1784-1787, f. 81, 28 de març de 1786.

⁸⁰ *Novísima Recopilación de las Leyes de España*, Madrid, 1805, Tomo IV, Libro VIII, Título II, Ley I i Ley II, p. 12.

⁸¹ AMCM, Ajuntament de Caldes de Montbui, Llibre d'actes, s. f., 6 de febrer de 1813.

hallase, omiso en el cumplimiento de su encargo y tal vez ignorante de lo que debía enseñar.»

Per tot plegat, els regidors de Caldes pronosticaven que, si no canviaven les coses, en un curt termini de temps els joves de la vila serien tots analfabets i privats de la condició de ciutadans espanyols. Cal recordar que, un any abans, la Constitució de Cadis havia establert, en l'article 25, que a partir de 1830 qui volgués accedir a la ciutadania espanyola havia de saber llegir i escriure.

33

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

«Es imponderable, Excelentísimo Señor, el total estado en que se halla esta vila en punto a la enseñanza pública. Y es muy de temer que se halle dentro pocos años poblada mas de idiotas que de ciudadanos españoles. Si, no hay duda, que hasta el meritoso derecho de ciudadano quedaran suspendidos los sucesores de los habitantes de esta población por faltarles el saber leer y escribir a su debido tiempo, si V.E. no se digna tomar baxo su amparo y protección esta villa desvalida y falta de competente dotación.»

8. La davallada de l'escola pública

La situació política, econòmica i social de Catalunya va canviar molt a partir de la instauració del règim borbònic i, principalment, arran de l'aprovació del Decret de Nova Planta, l'any 1716, que va servir per modificar la forma d'organització del poder municipal. Els menestrals i els pagesos, que des d'antic havien participat directament en la política i en l'administració local, es van veure progressivament relegats per un sistema que va esdevenir cada cop més elitista. L'abolició del tradicional sistema d'elecció de càrrecs i oficis per via de la insaculació —al qual tenien accés tant els petits artesans com els pagesos— va repercutir de forma negativa sobre els nivells d'alfabetització, ja que, fins aleshores, la capacitat de llegir i escriure havia estat un requisit indispensable en la majoria de pobles i ciutats per poder formar part de les bosses d'insaculats, que era la porta d'entrada a l'exercici dels oficis públics. La fi d'aquest sistema representatiu, per tant, va fer que per a les classes subalternes l'educació, pel que fa a la participació política, esdevingués menys important i, fins i tot, prescindible.⁸²

Això no obstant, el factor que més negativament va influir sobre l'estat de l'ensenyament a Catalunya, a partir de la segona meitat del segle XVIII, va ser l'augment demogràfic. La vila de Granollers, per exemple, tenia prop d'un miler d'habitants el 1553, els mateixos que hi havia a principi del segle XVIII.

⁸² Sobre l'afectació del Decret de Nova Planta als municipis catalans vegeu: J. Mercader (1985).

En canvi, l'any 1842 vivien a Granollers unes tres mil persones. Així, mentre que la població s'havia multiplicat per tres, el nombre de mestres de l'estudi municipal fins i tot havia disminuït. Cal recordar, en aquest sentit, que fins a mitjan segle XVIII l'estudi municipal de Granollers havia comptat regularment amb un mestre per ensenyar a llegir i escriure als minyons més petits i un altre per impartir gramàtica entre els més grans.⁸³

Una cosa semblant succeïa a Caldes de Montbui. L'any 1553 aquesta vila tenia 868 habitants, que s'havien incrementat fins a 1.305 el 1672, una quantitat que es va mantenir més o menys estable fins a 1750. El 1787, tanmateix, la població de Caldes arribava gairebé a 1.700 habitants, mentre que el 1830 havia assolit la xifra de 2.290 i el 1860 ja en tenia més de 3.000. Des de 1634, Caldes havia comptat amb dos mestres —un per a ensenyar a llegir i escriure i un altre per a la gramàtica—, una situació que es va mantenir, amb nombroses intermitències, fins a mitjan segle XVIII. A partir d'aleshores, el nombre de mestres de l'estudi municipal va quedar reduït a un de sol, una situació que encara es mantenia a final d'aquell segle.⁸⁴

A la Garriga, d'altra banda, hi vivien unes 700 persones l'any 1650, una xifra que s'havia incrementat fins a 800 el 1717 i que a finals del segle XVIII gairebé arribava a 1.200. L'any 1860, però, a la Garriga hi havia un sol mestre de minyons, com havia estat des del segle XVI.⁸⁵

Una situació semblant s'observa a Santa Eulàlia de Ronçana, on el 1718 hi havia 339 habitants, mentre que el 1826 aquest nombre havia augmentat fins a 747; o sigui, s'havia doblat amb escreix. El poble, però, comptava amb un sol mestre, igual que més de cent anys abans.⁸⁶

De fet, Santa Eulàlia de Ronçana, juntament amb Lliçà d'Amunt i l'Ametlla, eren els tres únics pobles de la Baronia de Montbui que a la dècada de 1830 tenien escola, segons constava en un informe oficial. A més, tan sols la de Santa Eulàlia gaudia d'alguna aportació econòmica procedent de fons públics. Això contrasta amb la situació que es donava dos segles abans, quan totes vuit parròquies tenien un mestre per ensenyar als minyons pagat amb béns del comú.⁸⁷

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

⁸³ J. DANTÍ (1981), p. 21; C. BATLLE (1987), p. 7. Segons el càlcul fet per Josep Aparici, Granollers comptava amb 225 focs l'any 1708. J. BALLART; J. VILLANUEVA (1984), p. 76. Sobre l'evolució demogràfica de les poblacions del Vallès Oriental, vegeu també: J. DANTÍ (1986).

⁸⁴ E. MOREU-REY (1962), apèndix 44. Les xifres de 1787 corresponen a les del cens de Floridablanca. Extretes de: G. GIMENO; JORDI SÁNCHEZ (2007), p. 86.

⁸⁵ J. MAURI (1953), p. 73; *ibidem*, vol. 3, p. 108; E. BARBÉ (2015), p. 406.

⁸⁶ J. BADIA (1968), p. 96; ACVO, Baronia de Montbui, Estado general del pueblo de Santa Eulalia de Ronsana, 1826, 14.1, doc.247.

⁸⁷ ACVO, Baronia de Montbui, Ensenyament primari, Informes i documents diversos sobre les escoles de la Baronia, 1832-1841. En aquest sentit, vegeu: J. Dantí (1984), p.13.

Aquesta situació respon, sens dubte, a les dificultats econòmiques que van haver d'afrontar els municipis des de principi del segle XVIII, per culpa de l'endeutament adquirit com a conseqüència de la Guerra de Successió, però sobretot per la pressió fiscal imposada per l'administració borbònica a partir de 1714. De resultes d'això, al llarg del segle XVIII els ajuntaments es van veure incapaços de fer front a l'augment demogràfic i incrementar la dotació per a l'escola pública, de manera que durant tot aquell segle i gran part del següent només van aconseguir, en el millor dels casos, mantenir el mateix nombre de mestres. En alguns municipis l'estudi públic va haver de ser suprimit o es va haver de rebaixar el salari del mestre, cosa que va repercutir negativament en la qualitat de l'ensenyament. La situació de penúria, de fet, en molts pobles va posar fi a l'ensenyament gratuït per als més desfavorits, de manera que a partir d'aleshores qui volia educar els fills va haver de contribuir a pagar el salari del mestre a través de les mesades o de repartiments equitatius.

Un altre dels factors que van contribuir a l'endarreriment de l'ensenyament públic, no només a Catalunya, sinó a Europa en general, fou el procés d'industrialització. Segons Lawrence Stone, la demanda de treball infantil a les mines i fàbriques d'Anglaterra va ser un dels principals obstacles, des de mitjan segle XVIII, per al desenvolupament de l'educació primària, fins al punt de fer retrocedir els nivells d'escolarització respecte als anys previs. Els incentius salarials, de fet, eren un motiu molt poderós per als pares a l'hora de decidir enviar els fills a la fàbrica. Stone, en aquest sentit, posa l'exemple d'un poble de Lancashire, on el 1804 un informe assenyalava que des de l'establiment de la indústria del cotó les famílies pobres preferien enviar els nens a treballar ja des dels 8 o 9 anys en lloc de portar-los a l'escola a aprendre a llegir i escriure. En el cas anglès, tanmateix, com apunta Raymond Williams, la situació es va pal·liar amb l'establiment d'escoles a moltes fàbriques i, sobretot, gràcies als estudis dominicals, oberts tant als joves com als adults.⁸⁸

A Catalunya, el progrés industrial va suposar també un llast per al desenvolupament de l'educació infantil. Un informe elaborat per un fiscal de la Reial Audiència l'any 1772 va concloure que al llarg dels cinc anys anteriors el nombre de nens escolaritzats a Barcelona havia passat de 2.549 a 2.351. «Por manera que al presente ay 198 menos, lo que puede depender del crecido número de niños que se emplean en los trabajos de las fábricas y pinturas de yndianas, por lo que no concurren a unas ni a otras escuelas», deia el fiscal.⁸⁹

⁸⁸ L. STONE (1969), p. 76; R. WILLIAMS (2001), p. 157.

⁸⁹ ACA, Reial Audiència, Consultes, 1772, Registres, 812, f. 144-170v, 25 de setembre de 1772.

Segons un informe elaborat l'any 1784 a instància de la Junta de Comerç de Barcelona, amb dades facilitades pels directors de les fàbriques de teixits, a la ciutat hi havia 80 tallers, que disposaven entre tots d'un total de 2.452 telers, i donaven feina a 4.607 homes, a 1.740 dones i a 2.291 nens. Els minyons, per tant, suposaven un 26,5% del total de treballadors empleats a les fàbriques d'indianes de la capital catalana.⁹⁰

36

El desenvolupament industrial va comportar la progressiva conversió dels petits artesans —i en molts casos també de pagesos— en obrers, cosa que va motivar que l'ensenyament primari deixés de tenir la importància i valoració positiva que havia tingut des d'uns segles abans. Els menestrals que eren propietaris del seu negoci havien de saber llegir, escriure i comptar, per tal de portar els llibres dels comptes, fer albarans i rebuts o poder entendre qualsevol altre document relacionat amb el seu ofici. En el moment en què els pagesos i menestrals van tancar el negoci i se n'anaren a la fàbrica, l'educació dels seus fills —que haurien d'haver continuat l'ofici— es convertí en innecessària.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 7-39

9. Conclusions

La documentació conservada en els arxius de diversos municipis del Vallès Oriental ha permès constatar la presència d'un gran nombre de mestres que ensenyaven a llegir i escriure als nens de la comarca, de forma pública i, en ocasions, fins i tot gratuïta. Igual com succeïa en moltes altres viles i ciutats d'arreu de Catalunya, aquest servei era possible gràcies a la intervenció dels consells locals, que destinaven diners procedents de les arque públiques al manteniment dels estudis municipals i a la contractació de mestres de minyons. L'existència d'aquest sistema educatiu públic posa en entredit la creença que la societat catalana moderna, sobretot en les zones rurals, era pràcticament analfabeta en la seva totalitat. Al contrari, el nivell d'escolarització era més elevat als segles XVI i XVII que en èpoques posteriors. Per acabar-ho d'adobar, els nens de les viles petites gaudien, fins i tot, de la possibilitat de rebre un ensenyament de més qualitat, en la mesura que el nombre d'estudiants era molt menor que el que hi havia a les escoles de les ciutats més grans.

En qualsevol cas, aquesta situació va començar a canviar a partir de 1714, arran de la implantació de l'administració borbònica. Els forts tributs exigits per Felip V als municipis van obligar els ajuntaments a reduir les partides que destinaven a alguns serveis públics, entre els quals l'ensenyament dels

⁹⁰ BC, Junta de Comerç, Lligall 53, caixa 71, doc. 29, 1784. Sobre el desenvolupament de la indústria de les indianes a Catalunya, vegeu, principalment: J. THOMSON (1994).

minyons. Al llarg del segle XVIII, per tant, les viles catalanes van haver de rebaixar els salaris dels mestres i, fins i tot, acomiadar-los. En el millor dels casos, els municipis van poder mantenir un sol mestre, com havien fet durant segles.

El problema, però, fou que a partir de la segona meitat del segle XVIII el país va experimentar un fort creixement demogràfic, de manera que el nombre de nens també es va multiplicar. Els recursos destinats a l'ensenyament, per tant, es van revelar del tot insuficients per fer front a l'increment de la població infantil, cosa que va comportar un descens, en termes relatius, del nivell d'escolarització. Els més perjudicats, òbviament, foren els fills de les famílies amb menys recursos, que van veure com la fi de l'educació gratuïta els impossibilitava d'anar a l'escola. Altres factors, com el retrocés en la participació política o la industrialització, van fer que augmentés progressivament el desinterès de les classes més humils per escolaritzar els fills. Davant d'això, l'Estat va trigar a reaccionar i no va començar a considerar seriosament el problema de l'analfabetisme fins ben entrat el segle XIX. La suma de tots aquests factors explica per què a l'inici de l'edat contemporània els índexs d'alfabetització eren més baixos que en segles precedents.

Referències

ALBERCH, RAMON (1984): *Gremis i oficis a Girona. Treball i societat a l'època pre-industrial*, Girona, Ajuntament de Girona.

ALCOBERRO, AGUSTÍ (2005): «El cadastre de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització», *Pedralbes*, 25, p. 231-257.

BADIA I MORET, JOSEP (1668): *La baronia de Montbui. Notes històriques*, L'Ametlla del Vallès.

BALLART, JOSEP; VILLANUEVA, JOAN (1984): *Resum de la història de Caldes de Montbui*, Caldes de Montbui, Ajuntament de Caldes de Montbui.

BARBÉ, ELISENDA (2015): «L'educació a la Garriga (1811-2014)», dins E. BARBÉ I POU (et al.), *Història de la Garriga. Dels primers assentaments humans al segle XXI*, La Garriga, Ajuntament de la Garriga.

BATLLE I MONDET, CARMÉ (1987): «Anàlisi de la situació escolar a la vila de Granollers entre 1848-1856. Avaluació dels efectes immediats de la llei Moyano», dins *Actes de les IX Jornades d'Història de l'educació als Països Catalans. L'educació al món urbà*, Barcelona, Universitat de Barcelona.

CIURANS I VINYETA, XAVIER (1997): «Les finances de la baronia de Montbui (1625-1700)», *Lauro*, 13, p. 13-26.

DANTÍ, JAUME (1981): *Granollers i comarca als segles XVI i XVII: evolució demogràfica i econòmica*, Granollers, Montblanc-Martí.

DANTÍ, JAUME (1984): «L'ensenyament a la Baronia de Montbui a mitjan segle XIX», *Ronsana*, 123, p. 13.

DANTÍ, JAUME (1986): «El Vallès Oriental a l'Època Moderna: el creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII», *Pedralbes*, 6, p. 197-207.

DANTÍ, JAUME (1988): *Terra i població al Vallès Oriental, època moderna. El creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII*, Santa Eulàlia de Ronçana: Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana.

DANTÍ, JAUME (2014): «La Guerra de Successió al Vallès: entre la llibertat i la submissió», *Ponències*, 18, p. 51-73.

DELGADO, BUENAVENTURA (2002): *La educación en la reforma y contrarreforma*, Madrid, Síntesis.

GARCIA ESPUCHE, ALBERT (1998): *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, Alianza Editorial.

GIMENO VÁZQUEZ, GLORIA; SÁNCHEZ PUIGDOMÈNECH, JORDI (2007): «Edat Moderna i Edat Contemporània», dins J. HERNÁNDEZ; A. MONLEÓN (coord.), *Visió històrica de Caldes de Montbui*, Caldes de Montbui, Ajuntament de Caldes de Montbui.

HERNANDO, JOSEP (2013): «L'aprenentatge de lletra en el món rural, segons els Registra Ordinatum del bisbat de Barcelona, anys 1400-1500. Escolars i tonsurats», *Études Roussillonaises*, 26, p.105-114.

MAURÍ SERRA, JOSEP (1953): *Història de la Garriga*, vol. 2, Barcelona.

MERCADER I RIBA, JOAN (1985): *Felip V i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62.

MOREU-REY, ENRIC (1962): *La rodalia de Caldes de Montbui. Repertori històric de noms de lloc i de noms de persona*, Barcelona, Editorial Teide.

STONE, LAWRENCE (1969): «Literacy and Education in England, 1640-1900», *Past & Present*, 42, p. 69-139.

THOMSON, JAMES (1994): *Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona, 1728-1832*, Barcelona, Edicions 62, 1994.

WILLIAMS, RAYMOND (2001): *The Long Revolution*, Peterborough, Broadview Press.